

## ההעדר שקודם ההויה

הצמיחה מתוך ימי החורבן - בעם ישראל ובעבודת ה' הפרטית

חביב טולידאנו

### מעשה בחכמים שראו את החורבן

מובא בגמרא, בסוף מסכת מכות (כד.):

וכבר היה רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא מהלכין בדרך, ושמעו קול המונה של רומי מפלטה (רש"י: בית של רומי), ברחוק מאה ועשרים מיל, והתחילו בוכין ורבי עקיבא משחק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: ואתם, מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: הללו כושיים שמשתחווים לעצבים ומקטרים לעבודת כוכבים יושבין בטח והשקט, ואנו בית הדום רגלי אלהינו שרוף באש ולא נבכה? אמר להם: לכך אני משחק, ומזה לעוברי רצונו כך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה! (ופירש רש"י: "ומה לעוברי רצונו כך, שמשתחווים לעבודת כוכבים שלהם, יושבים בהשקט ושלוה, ישראל שעושיין רצונו, על אחת כמה וכמה שישלם להם שכר טוב").

ובהמשך הגמרא שם:

שוב פעם אחת היו עולין לירושלים. כיון שהגיעו להר הצופים, קרעו בגדיהם. כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים. התחילו הן בוכין ורבי עקיבא משחק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: מקום שכתוב בו: 'זהוהר הקרב יומת' (במדבר א, נא), ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה? אמר להם: לכך אני משחק, דכתיב: 'זאעידה לי עדים נאמנים' (ישעיה ח, ב), את אוריה הכהן ואת זכריה בין יברכיהו', וכי מה עניין אוריה אצל זכריה, אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני? אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה (ופירש רש"י: "כלומר שפורענות שניבא אוריה שאמר ירושלים לעיים תהייה והר הבית לבמות יער נתקיים, כמו כן עתיד להתקיים דברי נחומים של זכריה שיבנה בית המקדש במהרה בימנו אמן סלה"), באוריה כתיב: 'לכן בגללכם ציון שדה תִּחְרַשׁ' (מיכה ג, יב), בזכריה

כתיב: 'עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים' (זכריה ח, ד). עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. בלשון הזה אמרו לו: עקיבא ניחמתנו, עקיבא ניחמתנו.

## צחוקו של רבי עקיבא

גדולי החכמים רואים את כל החורבן הנורא והקשה, ואת התנשאותם של הרשעים לעומת שפלותו הנוראה של עם ישראל, ובמיוחד במקום המקודש ביותר לעם ישראל, והתגובה הכי אמיתית, עמוקה ונכונה היא בכייתם. בכי שמבטא כאב וצער עמוק על גלות השכינה, על החיסרון, על הגלות הארוכה, החורבן וכל הייסורים הקשים שעוברים על עם ישראל. לדעת לכאוב באמת את הכאב של החבר, ועל אחת כמה וכמה את כאבו של כלל ישראל, זוהי גדלות נפש!

באמת, במבט ראשוני, לא מובן כלל מהו המקום לצחוק והשמחה של רבי עקיבא; האם זה יפה לבא לפני חבר שחלילה איבד את קרובו היקר לו מכל, ולצחוק בפניו? הרי זה נראה כלגלוג גמור! ועוד לא מובן מדוע כשהחכמים שואלים את רבי עקיבא: 'מפני מה אתה משחק', הוא משיב להם: 'מפני מה אתם בוכים?' האם יתכן לומר שרבי עקיבא לא מבין מפני מה הם בוכים? ומדוע החכמים צריכים לחזור ולתרוץ: 'מקום שכתוב בו והזר הקרב יומת, ועכשיו שועלים הלכו בו, ולא נבכה', וכי רבי עקיבא צריך שייסבירו לו דרשה זו? ולא מובנת גם תשובתו של רבי עקיבא: 'לכך אני משחק, וכ"ו', מדוע אם כתב הנביא ישעיה את אוריה הכהן וזכריה באותו פסוק, בהכרח שנבואתם תלויה אחד בשני? כלומר, במילים אחרות: מדוע אם היה חורבן (התגשמות נבואתו של אוריה הכהן) בהכרח שתהיה צמיחה חדשה וטובה (נבואתו של זכריה)?

במסכת סנהדרין (ק.א.): מובא עוד מעשה המבטא את צחוקו של ר' עקיבא בשעת צער:

אמר רבה בר בר חנה: כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקר. אמר להן: חמה עזה יש בעולם. התחילו הן בוכין ורבי עקיבא משחק. אמרו לו למה אתה משחק? אמר להן: וכי מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: אפשר ספר תורה שרוי בצער ולא נבכה? אמר להן: לכך אני משחק, כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש, אמרתי

שמא חס ושלום קיבל רבי עולמו - ועכשיו שאני רואה רבי בצער אני שמח. אמר לו: עקיבא! כלום חיסרתי מן התורה כולה? אמר לו: לימדתנו רבינו "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ).

תנו רבנן: כשחלה רבי אליעזר נכנסו ארבעה זקנים לבקר: ר' טרפון ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא. נענה ר' טרפון ואמר: טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים, שטיפה של גשמים בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא. נענה ר' יהושע ואמר: טוב אתה לישראל יותר מגלגל חמה, שגלגל חמה בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא. נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר: טוב אתה לישראל יותר מאב ואם, שאב ואם בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא. נענה רבי עקיבא ואמר: חביבין יסורין! אמר להם: סמכוני ואשמעה דברי עקיבא תלמידי שאמר חביבין יסורין...

כדי להבין יותר את מהות הצחוק של רבי עקיבא, נעיין בדברי הגמרא במסכת כתובות (טו:):

תנו רבנן, מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור, והיה יוצא מירושלים, והיו תלמידיו מהלכין אחריו. ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מביין גללי בהמתן של ערביים. כיוון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו. אמרה לו: רבי פרנסני! אמר לה: בתי, מי את? אמרה לו: בת נקדימון בן גוריון אני. אמר לה: בתי, ממון של בית אביך היכן הלך? ... אמרה לו: רבי, זכור אתה כשחתמת על כתובתי! אמר להן לתלמידיו: זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו, והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה, חוץ משל חמיה. בכה רבן יוחנן בן זכאי ואמר: אשריכם ישראל, בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם, ובזמן שאין עושין רצונו של מקום מוסרין ביד אומה שפלה, ולא ביד אומה שפלה, אלא ביד בהמתן של אומה שפלה.

הגמרא, באגדות על החורבן (גיטין נו:), מספרת שהיו שלושה עשירים גדולים בירושלים: נקדימון בן גוריון, בן כלבא שבע ובן ציצית הכסת. ועוד מספרים לנו חז"ל (תענית יט:ב.) על עושרו של נקדימון, שהיה מפרנס את עולי הרגלים, שהיו יכולים לשתות מים, ועד כדי כך היה צדיק, חסיד ובעל מעשים, שאף נקדרה (ורחה) חמה בעבורו.

ונשאלת השאלה, כיצד נעלם כל העושר הגדול שהיה לנקדימון בן גוריון, עד כדי

כך שאין לו אפילו מה לתת לכתו לאכול? ומסביר המהר"ל (חידושי אגדות א, כתובות סו; נצח ישראל פי"ד) את עומק השאלה, שהרי בתו של נקדימון ליקטה שעורים, שהם מאכל בהמה, וזה מעיד על רמת השפלות שאליה הגיעו. ושעורים אלו, היתה מלקטת אותם מבין גללי בהמה. בהמה היא סמל החומריות, וגללי בהמה הם שיא החומריות בבהמה. ולא עוד, אלא שהיתה מלקטת מבין גללי בהמתן של ערביים, שהם אומה שפלה (כמו שכתב רש"י).

ומוסיף המהר"ל שם ושואל שאלה גדולה. כשרבן יוחנן בן זכאי בוכה ואומר "אשריכם ישראל וכו'", זה נוח אם מתכוון לרישא של דבריו בלבד: "בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם", אך מה שייך לומר 'אשריכם ישראל' על סוף דבריו: "ובזמן שאין עושין רצונו של מקום מוסרן ביד אומה שפלה, ולא ביד אומה שפלה, אלא ביד בהמתן של אומה שפלה"?

ומסביר שם המהר"ל הסבר עמוק וחשוב, שיש הבדל יסודי ומהותי בין ישראל לאומות העולם. מעלת עם ישראל היא מעלה נבדלת אלקית<sup>1</sup>, ובמעלה אלקית אין חסרון, וכאשר אינם עושין רצונו של מקום ואין להם את מעלתם האלקית, הרי הם צריכים כביכול להיות בטלים לגמרי ח"ו, ולכך הם נמסרים ביד אומה שפלה וביד בהמתן, שבזה כאילו אינם נחשבים במציאות, כיון שנמסרים ביד אומה שפלה שהם עצמם פחותי המציאות, והנמסרים בידם הם כאילו נעדרים לגמרי מהמציאות. אמנם, אצל אומות העולם שאין להם את המעלה האלקית שיש לעם ישראל, שאין בה חיסרון, לכן אפשר למצוא אצלם הרבה חילוקי מדרגות, וממילא כשיש להם ירידה במעלתם, אין הם יורדים עד שפל המדרגה.

ועל פי זה מבאר המהר"ל (נצח ישראל פי"ד) את דברי הגמרא: "דרש רבי יהודה: 'כי נָפֹל תפול לפניו' (אסתר ו, יג), שתי נפילות אלו למה? מלמד שאומה זו נמשלת לעפר ונמשל לכוכבי השמים, אם יורדים יורדים עד עפר, ואם עולים עולים עד לרקיע" (מגילה טז).

ושואל שם המהר"ל, אם עם ישראל יש לו את המעלה האלקית, הרי שכאשר מעלתו האלקית בטלה, היה ראוי להיות להם ההעדר והכליון בגלותם ח"ו?

1 וכמו שכתב רבנו יהודה הלוי בספר הכוזרי (מאמר א, פסקה כח. ויש בזה עוד אריכות דברים עד פסקה מג) שעם ישראל הם מעלה חמישית בבריאה (אחר הדומם, צומח, חי ומדבר).

ומסביר שם המהר"ל שההעדר מגיע ברוממותן וגדלותן לפי ערך מעלתם הרוחנית שהיתה להם, אך אין הכונה שיגיע העדר אל עצמן ח"ו. ולכך מדמה אותם הכתוב אל העפר, וכמו שנאמר (במדבר כג, ז): "מי מנה עפר יעקב", ודרשו על זה (במדבר רבה ב, יג), שאם ישראל חוטאים הם יורדים עד עפר. והדמיון לעפר הוא, כי עם כל זה שהעפר הוא הדבר הנמוך והשפל ביותר, בכל זאת יש לעפר יותר קיום מהכל, וכמו שאמר קהלת (א, ד): "והארץ לעולם עומדת".

וביותר עומק, יש דבר מיוחד בעפר, כי הוא החזק מכל ארבעת היסודות, שכל החומרים המורכבים מארבעת היסודות מתבלים בעפר, ואפילו מתכת מתבלה בעפר, אך העפר תמיד נשאר קיים<sup>2</sup>. העפר הוא סמל לכל הצרות והיסורין שעוברים על עם ישראל בגלות, לכל השפלות הנוראה שעוברת עליהם. אך כמו שהעפר לעולם נשאר קיים, כך הצרות והיסורין עצמם שומרים על הקיום של עם ישראל.

וברובד יותר עמוק נראה לומר, שלא רק שהצרות והיסורין שעוברים על עם ישראל בגלות הם שומרים על קיומם, אלא הם בעצמם יסודות לבניית הקומה הרוחנית החדשה של עם ישראל.

וכמו שכשרוצים לבנות בנין, ככל שהוא יהיה יותר גבוה, כך היסודות שצריכים לחפור צריכים להיות יותר עמוקים. כדי לבנות יסודות חזקים אמנם צריך לחפור ולעשות חסרון גדול באדמה, אבל דווקא מתוך העומק והחסרון הזה נבנית קומה חדשה ויציבה. העפר, עם כל נמיכותו ושפלותו, איתו משתמשים לבנות את היסודות של הבניין<sup>3</sup>.

הרמח"ל בספר דעת תבונות (לד-מו, בעיקר סימן לח) מסביר שהעולם הזה מונהג

2 במסכת ברכות (יז:): "מר בריה דרבנא, כי הוה מסיים צלותיה, אמר הכי: אלוהי, נצור לשוני מרע, ושפתותי מדבר מרמה, ולמקללי נפשי תידום, ונפשי כעפר לכל תהיה...". וכתבו שם התוספות (ד"ה ונפשי כעפר לכל תהיה): "מה עפר אינו מקבל בליה לעולם, כן יהי רצון שזרעי לא יבלה לעולם, כמו שהוא אומר (בראשית כח, יד) 'יהיה זרעך כעפר הארץ'".

3 זהו היסוד העמוק של "הריקבון שלפני הצמיחה". וכן המושג בעולם הקבלה: "עולם השבירה והתיקון". "הגלות והגאולה". ואכמ"ל.

יסוד זה של הצמיחה מתוך החורבן במהר"ל, אפשר לראות שהוא החוט השוור את כל אורך הספר נצח ישראל. ידיעת הגאולה תבוא דווקא מתוך ידיעת הגלות, כשם שידיעת האור תבוא כביור דווקא מתוך החושך, והלבן מתוך השחור (שם פ"א). ועיי"ש גם בפרק לב. ובפרק לה מסביר מדוע קודם ביאת המשיח יבא הפסד גדול בעולם, עיי"ש.

בהנהגת המשפט, ולכן הוא מלא בצער ויטורין, אך תכלית כל הצער, הייסורין והחושך בעולם הזה הוא כדי להוביל להנהגת הייחוד לעתיד לבא, לגילוי שמו יתברך בעולם שכל כולו טוב, ואין עוד מלבדו. ודווקא העומק והחלל הגדול הבאים מחמת רוב הצרות והייסורין הם יתנו להבחין ולברר לעתיד לבא את עוצמת הטוב<sup>4</sup>.

## ארץ ישראל נקנית בייסורין

מובא בגמרא (ברכות ה:): "תניא, רבי שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתנן אלא על-ידי יסורין. אלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא".

לכאורה, רשב"י אומר לנו כאן דברים שקשה להבינם. דרכו של עולם, כשאדם נותן לחברו מתנה, הוא נותן לו אותה בסבר פנים יפות, בחיבה ובחשק, ומתוך אהבה ושמחה גדולה, וכאן רשב"י מלמד אותנו שאת המתנות הכי גדולות וחשובות לבני ישראל, הקב"ה נתן להם דווקא ע"י ייסורים? אמנם ניתן להסביר בפשטות שמטרת הייסורים היא כדי לחבר את האדם אל הדבר. ילד שמרוויח כסף על עבודה שעבד בחופש, והזיז והתאמץ עליה, הכסף יהיה אצלו בערך הרבה יותר גדול מילד שקיבל כסף מהוריו. רבי נחמן מברסלב, מסביר, שייסורים זה דעת. כלומר, ככל שיש באדם יותר דעת, כך מבין שהייסורים מחברים אותו לרשב"ע. כך גם את שלוש המתנות הטובות ביותר לישראל, לא נתן הקב"ה לישראל, אלא ע"י ייסורים. כי הייסורים מחברים את האדם אל אותן מתנות שקיבל, וככל שירגיש בהן יותר את הצער והייסורים, כך יהיה מחובר אליהן חיבור אמיתי ועמוק יותר<sup>5</sup>.

4 הרמח"ל (שם סימן עב) מביא את דברי הוזהר (מדרש הנעלם פרשת וירא, דף קטז ע"א): "הקב"ה מעייל האי גופא תחות ארעא עד דמתרקב כוליה, ונפקא מיניה כל זוזמא בישא" (הקב"ה מכניס את הגוף לתוך האדמה, עד שנתרקב כולו, ויוצא ממנו הזיהום של הרע). המייתא וריקבון הגוף בקבר הם כדי לנקות את הגוף מוזהמתו.

5 בליקוטי מוהר"ן (סו, ד) מסביר: "כי אי אפשר לעשות שום דבר כי אם ע"י חשק... ועיקר גדול החשק נעשה ע"י המניעה שמומנין לו... וכל מה שהדבר נמנע ונסתר מן האדם ביותר, הוא חושק אליו ונעים לו ביותר. ומזה בא תאוה והתגברות החשק אל העברה, חס ושלו, מחמת שהעברה נמנעת מאד מן האדם, כי אנו מצויים ומחזירים עליה שלא לעשותה... כמו כן בקדושה, כשיש מניעה לאדם, החשק מתגבר ביותר... וכפי מעלת הנחשק, כן צריך להיות גדול החשק. ועל כן, כשהנחשק גדול מאד, אזי יש לו מניעה גדולה ביותר, שעל ידי זה החשק גדול ביותר, כי כל מה שהמניעה יותר גדול, החשק מתגבר ביותר... ועל כן כשאדם חושק ביותר, בודאי יוכל לעשות הדבר, ויוכל להוציאו מהכוח אל הפועל... ועל כן כשאדם חושק ביותר כפי המניעה, ממילא נשבר המניעה".

## דוגמה מהמציאות היום

אפשר לראות דוגמה טובה מאד מהמציאות שלנו במדינת ישראל. בשנת התש"ע, ממשלת ישראל חתמה על הסכם הרסני של "תוכנית ההקפאה" - הקפאת כל הבניה ביש"ע למשך תשעה חודשים. ברור שזו גזירה נוראית שריחפה על עם ישראל באותה תקופה. ראש הממשלה היה כפוף לנשיא ארה"ב, ונכנע ללחציו והסכים לתוכנית בליעל זו. בכך גם אנשי השמאל במדינה "חגגו", וראו בזה את ידם עליונה על "המתנחלים". הייתה בזה אמירה קשה: אין אתם יכולים יותר

ועיין עוד בליקוטי מוהר"ן (ח"ב תורה יב), שמסביר רבי נחמן, שלפעמים כשאדם נופל בספקות והרהורים אחר הש"ת, אעפ"כ דרך הנפילה העמוקה יכול להגיע למקום גבוה: "...ויש שנפילתו גדולה מאד מאד, רחמנא ליצלן, שנופל לספקות והרהורים, ומהרהר אחר הש"ת, אעפ"כ הנפילה והירידה היא תכלית העליה. כי דע, כי שרש כל הבריאה הוא הכבוד, כי כל מה שברא הקב"ה לא בראו אלא לכבודו וכו', נמצא כשמבקש ומחפש "איה" מקום כבודו, בזה בעצמו הוא חוזר ועולה אל הכבוד העליון, שהוא בחינת "איה", שמגודל הסתרתי והעלמו הוא מחיה מקומות הללו, ועכשיו, על ידי שהוא נפל לשם, ואזי מבקש "איה" מקום כבודו, ובוה חוזר ומדבק עצמו לשם, ומחיה את נפילתו, ועולה בתכלית העליה". עיי"ש באורך.

**מצות ה"יחץ" בפסח:** הדבר הכי חשוב לבילי הסדר הוא כמובן המצות. אבל כאשר מגיעים אל הדבר היקר הזה, שכל כך הרבה טרחו עליו, מה עושים בו? שוברים אותו...

מדברי רבי נתן מנמירוב (ליקוטי הלכות, או"ח, ח"ג, הלכות ראש חודש ג, ג-ד), תלמידו הגדול של רבי נחמן מברסלב, אנו לומדים שכאן מונח כל סוד עבודתנו. סוד השבירה והתיקון. הגלות והגאולה. בתחילה היתה השיבולת רק גרעין. היש דבר שלם מזה? סגור, אצור, כל כוחותיו ומעלותיו חתומות בתוכו. אמנם שלמות זו - אין בה תועלת רבה. כדי להוציא ולגלות מעלתה היא צריכה להישבר ולאבד את צורתה, שהלא את הזרע טומנים באדמה, ושם הוא נשבר מכוח המים והאדמה ומתקלקלת שלמותו כורע. אמנם שבירה זמנית זו מצמיחה שלמות חדשה ומופלאה - שיבולת. כמה זרעים יש בה, וכמה הכפילה שלמותו של הזרע את עצמו. אבל שוב אנו לוקחים שלמות זמנית זו - בוררים ממנו ותבן, מנקים ומבררים מפסולת ולבסוף - טוחנים... קמח זה, שלמות חדשה זו קרובה יותר אל השלמות האחרונה, אבל עדיין לא הגיעה אליה. את הקמח מערבבים במים, לשים לעיסה וממנה אופים לחם. לאיזו שלימות, לאיזו מעלה התעלה זרע החיטה - לחם, מאכל אדם, מזון ומשביע. אמנם גם את הלחם שוברים, פורסים לפרוסות, גם אותן שוברים בשיניים וכלי העיכול, ורק משיגיע הכוח הגנוז בזרע החיטה - לגופו של האדם, זיון אותו וישמש אותו לעבודת הקודש - או אז, יגיע באמת לשלמותו הסופית. זהו סודו של ה"יחץ". כדי להגיע לשלמות, צריך לשאת באומץ את השבירה. וכדי להוציא מרע הפוטנציאל שבתוכנו - שיבולת, קמח וחיות, מוכרחים להגבר על הפחד מאובדן השלמות הזמנית, ולקבל באהבה גם את המשברים, בהיותם הכלי להוציא את הטוב והקודש שבנו, כורע, מהכוח אל הפועל. בתוך השבר הפרטי והכללי שלנו נשברת גם האמונה, ואת מקומה יורשות שאלות מרות: איפה מוצאים ומשביע תקווה? למה אפשר לצפות? מה רוצים מאיתנו משמים? אבל קורא הדורות מראש, יוצר הקורות ופשר הקורות, מוליד מתוך השבר הוויה חדשה לגמרי. כדי להגיע לגר המסלול של הגאולה חייבים לעבור דרך השבר, גם את כל היקר לנו חייבים לשבור. מהחיטה תעלה שיבולת, הקמח יהפוך ללחם. הכל יעלה. את שבר המצה אנו מחביאים ל"אפינקמן". את התועלת שזכינו ע"י המשברים שעברנו - נגלה רק בסוף הסדר, עת תורח שמש הגאולה. צריך להמשיך להמתין. עקשנים כמו יהודים בני אלפיים. עוד יאיר השחר (רעיון זה שמעתי מהרב ארו משה דורון).

להתרבות, ומכאן ואילך זה יביא להתמעטות המתיישבים.

אבל מעניין לשים לב ולראות את יד ה' יתברך המשיגה על עמו ונחלתו, שדווקא מתוך הדוחק והלחץ שלחצו אותנו היה דחף גדול מאד לתנופת הבניה בכל יש"ע. לפי החוק אסור היה לבנות יסודות חדשים לבתים, אך אם היו קיימים כבר יסודות היה מותר להמשיך ולבנות. וכן כל תוספת על בנין קבע (חדר פנימי, קומה שניה וכו') הייתה מותרת. לכן כל מי שהייתה בידו האפשרות להוסיף על ביתו בכל דרך שהיא, גם אם עד עכשיו התעצל בכך, הרי שעכשיו הרגיש בכך מחויבות ודחף פנימי אמיתי לבנות, שהרי יש לזה היתר! וכן במקומות שונים ביש"ע הרימו תוך זמן קצר לפני תחילת הגזירה הרבה יסודות ותשתיות לבניית בתים (למשל, ביישוב בית אל, תוך זמן קצר בנו תשתיות לבניית בית ספר, והשלימו בנייתו בזמן ההקפאה. ביישוב מצפה יריחו, הרימו תשתיות ויסודות של שכונה שלמה! ועוד). והשלב השני בהשגחת יד ה' שהייתה עלינו אז, שלאחר תשעה חודשים כשהוסרה מעלינו הגזירה הנוראית, מיד החלו בכל יש"ע בהמשך הבניה. אנשי השמאל כנראה שכחו את מה שהתורה מספרת על עם ישראל במצרים: "וכאשר יענו אותו, כן ירבה וכן יפרוך" (שמות א, יב)<sup>6</sup>!

## בעבודת ה' הפרטית

וכמו בהנהגת עם ישראל, כך גם קורה בעבודת ה' הפרטית, וכמו שכותב מרן הראי"ה קוק זצ"ל: "כשמרגיש האדם שנהרס הרבה ברוחניות, ידע שהגיע לו התור לבניית בנין חדש, יותר נעלה ונשגב, ויותר קיים ומפואר, ממה שהיה בראשונה. ויתחזק ויתאמץ בתיקון מעשיו ודרכיו, בסדר הגון, באומץ לבב, בחפץ טהור, בלב מלא עוז ושמחה פנימית, 'כי טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך, ידרך עניים במשפט וילמד ענוים דרכו' (תהילים כה, ח-ט)" (אוה"ק ג, עמ' רנא, פסקה כו, על הרס ובנין)<sup>7</sup>.

6 הסתכלות זו שמעתי בחג הסוכות ה'תשע"א, ממר"ר רה"י הרב שבתי סבתו שליט"א. הדברים מנוסחים בלשון שלי.

7 באורות ישראל (א, יד) מסביר הרב, שפעמים אדם צריך לפעול פעולה שתטיב לו, ולשם כך, הקב"ה מביא אותו לדחף פנימי גדול להוציא את הרצונות מהכח אל הפועל, באופן שלא יהיו לו מדרגות בינוניות בעשיה זו. ומסביר עוד, שכך הוא גם ביחס לעמ"י, שזכו לטבעיות הפנימית הרוחנית הזו ע"י שנודככו במצרים, ואח"כ גילו זאת בפועל במעמד הר סיני בקבלת התורה ע"י משרע"ה, באופן שהתורה הפכה לטבעיותם הרוחנית. הדברים של הרב מובנים יותר עפ"י מה שהסברנו לעיל בשם המהר"ל, שעמ"י הוא אינו ככל הגויים. בעמ"י אין מדרגות בינוניות, אלא הוא עם קיצוני. לכן רק בעמ"י אפשר לגלות את הדחף הפנימי לגילוי טבעיותם הרוחנית ע"י התורה. ואילו לגבי הגויים, כבר פסק הרמב"ם (מלכים י, ט:)- "עכו"ם שעסק בתורה חייב



בספר ראש מילין (עמ' י), מסביר הראי"ה קוק את האות ז' והאות ח': האות זי"ן, מלשון כלי זיין ומלחמה, ומצד שני היא גם מלשון לזון. המילה ח"ת, מלשון חורבן, ומצד שני היא גם מלשון חיים<sup>8</sup>.

האות ח' מורכבת משני זי"נין. זוהי מלחמה גדולה של התנגשות בין שני כוחות. יש כאן משמעות עמוקה, להבין שהחיים יוצאים מתוך החורבנות. הקב"ה בונה עולמות ומחריבן. כשתינוק נולד יש הרס של הרבה רקמות. אי אפשר לבנות דבר עמוק על גבי דבר פשוט. זה לא יחזיק מעמד. צריך לבנות יסודות יותר חזקים. הקב"ה יצר תיכונן "לקוי" בכוונה, כדי שהאדם ישלים אותו<sup>9</sup>.

### השמחה האמיתית שמגיעה מתוך העצב

רבנו שניאור זלמן מלאדי, בעל התניא (ליקוטי אמרים פרק כו), מלמד אותנו שתתכן גם שמחה אמיתית שתגיע לאדם מתוך צער ועצבות גדולה:

ומה שכתוב (משלי יד, כג): 'בכל עצב יהיה מותר', פירוש, שיהיה איזון יתרון ומעלה מזה. הנה אדרבא, מלשון זה משמע שהעצב מצד עצמו אין בו מעלה, רק שיגיע ויבא ממנו איזה יתרון, והיינו השמחה האמיתית בה' אלהיו הבאה אחר העצב האמיתי לעיתים מזומנים על עוונותיו במר נפשו ולב נשבר, שעל ידי זה נשברה רוח הטומאה וטטרא אחרא ומחיצה של ברזל המפסקת בינו לאביו שבשמים, כמו שאמר בזהר [ראה לעיל שם בפרק יז על אותו פסוק] על פסוק (תהילים נא, ט): 'רוח נשברה לב נשבר וגו'', ואזי יקויים בו רישיה דקרא 'תשמיעני ששון ושמחה וגו'' (שם, י) 'השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה וגו'' (שם, יד), וזהו טעם הפשוט לתיקון האר"י ז"ל לומר מזמור זה אחר תיקון חצות קודם הלימוד כדי ללמוד בשמחה אמיתית בה', הבאה אחר העצב, שיש

מיתה", כי התורה אינה מתאימה לאופיו הטבעי, ולכן אפילו יבוא גוי לקיים את התורה והמצוות, עדיין הוא נשאר גוי לכל דבר, למרות שיקבל שכר על קיום מצוותיו, א"כ נתגיייר כדן (רמב"ם שם).

עיין עוד בדברי הראי"ה קוק, אה"ק ד' (מאמר האהבה הכוללת פסקה טו, עמ' ת, "שבירת הכלים ותיקונם"); אה"ק ג' (עמ' עו, פסקה נב, "שבירת הרצון ושכלולו"); ושם (עמ' קכה, פסקה פז, "התיקון והנפילה").

8 בספר שם משמואל (במדבר, פרשת קרח, עמ' רנו) בענין ר"ח תמוז, כתב עפ"י ספר יצירה, שאות ח' קשורה לחודש תמוז. ומסביר שם, שלאות ח' יש שתי משמעויות הפוכות נוספות. מצד אחד ח"ת מלשון חטא, פיספוס וסטיה מדרך הישר. ומצד שני ח"ת גם מלשון טהרה, כמו "חִיטָא את הבית" (ויקרא יד, נב).

9 באורות התשובה (יב, יב), מסביר הרב זצ"ל את הבניה הרוחנית שבאה לפעמים דווקא ע"י ירידת שעה שהיא לצורך עליה. דוגמה לדבר היא הציונות. עיין בפירושו של הרב יעקב פילבר על אורות התשובה שם (עמ' 134, הערה 66).

לשמחה זו יתרון כיתרון האור הבא מן החושך דווקא, כמו שאמר בזהר (תוריע דף מז ע"ב) על פסוק (קהלת ב, יג): 'וראייתי שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כִּיתְרוֹן הָאוֹר וְגוֹ', עיי"ש וד"ל, ומקרא מלא דיבר הכתוב (דברים כח, מז): 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה וגו'. וכו'.

לעניות דעתי, אפשר לבאר על פי דברי בעל התניא, את דברי הגמרא: "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים גמורים - עין לא ראתה אלהים זולתך. ופליגא דרבי אבהו, דאמר רבי אבהו: מקום שבעלי תשובה עומדין - צדיקים גמורים אינם עומדין" וכו' (ברכות לה:). במקום שבעלי תשובה עומדין, צדיקים גמורים אינם עומדים, לא מפני שבעלי התשובה גדולים מהצדיקים, אלא בגלל שהם באים מתוך החושך, יש להם את האפשרות להבחין באור ה' בצורה יותר גדולה וחזקה מאשר צדיקים שלא חטאו ותמיד היו באור, כי ההווה תהיה ניכרת יותר מתוך ההעדר, כמציאות הלבן מן השחור והאור מן החושך<sup>10</sup>.

## בלימוד התורה

אפשר לראות גם כן דוגמה טובה **מעולם הישיבה**, בתוך לימוד התורה.

פעמים קורה שבחור בישיבה לומד הרבה גמרא בבקיאות, במשך כמה שנים, ולפתע באחד מהימים החלה עליו תקופה קשה בלימוד הגמרא. הוא אינו מבין מה עובר עליו. עד היום היה מספיק בכל יום לחזור על מספר דפי גמרא, והיום בקושי רב מספיק לחזור על דף אחד ליום. לימוד הבקיאות בגמרא נעשה עליו מכביד ואינו מעניין כמו שהיה אצלו תמיד. אם פעם היה רץ עם אצבע אחת בין שורות הגמרא, ואצבע אחת ברש"י, היום קשה לו לפתוח את הגמרא באותה מהירות שהיה פותח תמיד, ועוד יותר קשה לו להריץ את האצבע בתוך הגמרא.

10 דוד המלך ע"ה כתב בתהילים (א, א): "אשרי האיש אשר לא הלך... לא עמד... לא ישב...". מדוע נכתב בלשון עבר ולא בלשון הווה? דוד המלך ע"ה מלמד אותנו, שה'אשרי' האמיתי הוא למי שלא חטא מעולם. שמעתי מהרב אליהו מאל, שהרב צבי יהודה קוק זצ"ל היה מפרש: "במקום שבעלי תשובה עומדים, צדיקים גמורים אינם עומדים", שהצדיקים אינם יכולים לעמוד במקום שבעלי תשובה עומדים, בגלל הריח הרע שיש שם. וכל כך למה? כיוון שבעלי תשובה יש בערה פנימית לתקן את העולם, ומתוך כך הם לא מגיעים להוראה ומורים.

הרב יעקב משה חרל"פ זצ"ל (אמרות טהורות תהילים פ"א) מסביר, שמהצד הפרטי - בעלי תשובה גדולים, בגלל ההתפרצות הפנימית. אננם מהצד הכללי - מנהיגים לכלל הציבור, עדיף אנשים טהורים וקודשים מיסודם.

הוא אינו יודע ומבין מה מתחולל בתוכו. אך דווקא הייסוריין הללו שהביאו אותו לשבירת המדרגה הקודמת, הם שיביאו אותו לעליית המדרגה הבאה! ובאמת תוך תקופה מסוימת, הבחור שם לב שהוא נשאב לעולם גדול של עומק בדברי חז"ל בגמרא. מעולם של כמות והספק לעולם של עומק ואיכות. מעולם של שכל וזיכרון הפרטים לעולם של הבנה וחויה.

דבר זה יכול לקרות גם לאנשים שלומדים בעיון במשך שנים, אך כל הסתכלות היא רק התבוננות על כל פרט בפני עצמו, עד שיום אחד חלה אצלם שבירה, ומתוך כך הגיעו לעיון מעמיק כולל בדברי חז"ל. הסתכלות במעוף כללי ומעמיק על הדברים.

וכך גם חז"ל כותבים במפורש (גיטין מג.), שאין אדם עומד על בהירות ועומק התורה, אלא על ידי שנכשל ומתקשה עליהם: "הדר אוקים רבה בר רב הונא אמורא עליה, ודרש: 'והמכשלה הזאת תחת ידיך' (ישעיהו ג, ו) - אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהן". אין כאן תיאור מציאות, אלא קביעת עובדה - התקדמות באה ע"י ניסיונות ומכשולים! לא שאנו מחפשים את הניסיונות, אך כשהם באים צריך לזכור שיש להם מטרה חיובית, ולא להיחלש מהם.

האדם צריך להבין שכל הקשיים "והמשברים" שעוברים עליו, ובודאי גם בלימוד, התועלת מהם היא חיובית וטובה. כי אי אפשר לבנות דבר עמוק על גבי דבר פשוט! זה לא יחזיק מעמד! חייבים לבנות קומה רוחנית, בסיסית ויציבה. וככל שהאדם מחפש בנפשו יותר עומק בלימוד, כך צריך לחפור יותר עמוק כדי לבנות יסודות חזקים ורחבים שיחזיקו את כל הבניין<sup>11</sup>.

---

11 רש"י בפרשת יתרו (וי, ה ד"ה ועתה): "אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך, שכל התחלות קשות". אפשר להבין ברש"י בפשט דבריו שכונתו לתיאור מציאות, כלומר, למרות שהתחלות קשות, בכל זאת התאמצו ותקבלו עליכם את התורה, כיון שאם עתה תקבלו עליכם יערב עליכם מכאן ואילך.

אמנם, האדמו"ר ר' ישראל טאוב ממודיץ (ה'דברי ישראל') פירש זאת בשם זקנו מזוואלין בדרך אחרת: "כל ההתחלות קשות. פירוש כל ההתחלות צריכות להיות קשות וחזקות (כלומר חזקות ויציבות, וקושי זה הוא ע"י הקשיים והייסוריין שבאים בעקבות ההתאמצות בהתחלה). כי אם היסוד והראשית קשה ואמיץ, הרי כל הבנין הנבנה עליו יש לו קיום. ואם חלילה היסוד של הבנין וראשיתו חלוש, אזי כל הנבנה עליו מתרושש ונופל" (דברי ישראל, שמיני, עמ' 56 בהערה). ה'דברי ישראל' מביא בשם זקנו, שהאמרה "כל ההתחלות קשות" לא נועדה לנחם את האדם, אין זה תיאור מצב, זהו ציווי, לעשות את ההתחלות קשות וחזקות.

מין הראייה ז"ל כותב (אורות התורה ז, ג), שלפעמים יש תקופות של הרס וביטול תורה כביכול, שהם מביאות את האדם להכיר בערך קדושת התורה והשפעתה: "יש שהזמנים שמתבטלים מהתורה, הם פועלים להאיר את העניים להכיר את תוכן קדושת התורה ועומק החיים שהיא משפיעה על לומדיה".

## בעולם הבריאה

גם עולם הטבע בבריאה מתנהג בצורה זו של צמיחה מתוך החורבן.

ראיתי מאמר מעניין בעניין<sup>12</sup>, על סופת ההוריקן, ואביא תמצית מהמאמר השייך לכאן: "סופת ההוריקן אוהבת לבקר את מדינת פלורידה שבארצות הברית. המתח לקראת בואו של הוריקן הוא אדיר, והנזק אדיר עוד יותר. אבל למקומיים שם יש אמונה שלטענתם מבוססת על ניסיון ושנים ארוכות של חוויות הוריקנים, שחוץ מהחורבן מביא איתו ההוריקן גם ברכה כמעט פלאית - לטענתם בכל מחוז שבו ההוריקן עובר, החקלאות מתחדשת ופורחת לפתע, המשק הכלכלי מגלה צמיחה (בין היתר בגלל הצורך בשיקום הנזקים) ואפילו הציפורים נשמעות בו ברור יותר. חבר מפלורידה אף סיפר שבחצרו היה עץ מנגו מבוגר שבכל חייו לא נתן אף פרי. יום אחד "זכו" במחוז שלו לביקורו האימתני של ההוריקן. עץ המנגו האומלל גם ככה, שבר חלק מענפיו המרכזיים. אבל מאז, ברכת ההוריקן שרתה עליו ובכל קיץ הוא החל שופע בפרי. ככה מספרים שם בפלורידה. מה נאמר, שהוריקן זה כפי? שלמישהו מאיתנו יש כוח לשבר, לחורבן? אבל הקב"ה לא שואל את תושבי פלורידה איך הוא רוצה לעורר את הטבע שיצא מתרדמתו ואת עץ המנגו מעקרונותיו. והוא גם לא משתף אותנו בכל ההחלטות לגבי התסריט המדויק של גאולת ישראל. אבל אנחנו כן צריכים לזכור שאחרי שהסופה עוברת, בין אם האגדה של פלורידה נכונה ובין אם לא - צריך לחכות ולהיות מוכנים לקלוט ולקבל את הברכה. קוראים לתנודות האהבה האלה - רצוא ושוב"<sup>13</sup>.

"עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת!" (מכות כד:).

12 הובא בעלון-שבת "עולם קטן" לפרשת מטות-מסעי, כ"ח תמו התש"ע, גליון 260, מאמר מערכת: "תזכור את ההוריקן".

13 מעניין לשים לב שגם **בזמני השנה** עקרון זה קיים. חודש אב הוא החודש שמלא בצרות וסבל שארעו לעם ישראל. השבת שלפני תשעה באב נקראת "שבת חזון", כיון שעם כל הכאב והקושי של החורבן, אנו צריכים לזכור גם את החזון והצמיחה שיבואו אח"כ.